

Stednavne på -torp i Sydvestjylland

Gammeltoft, Peder

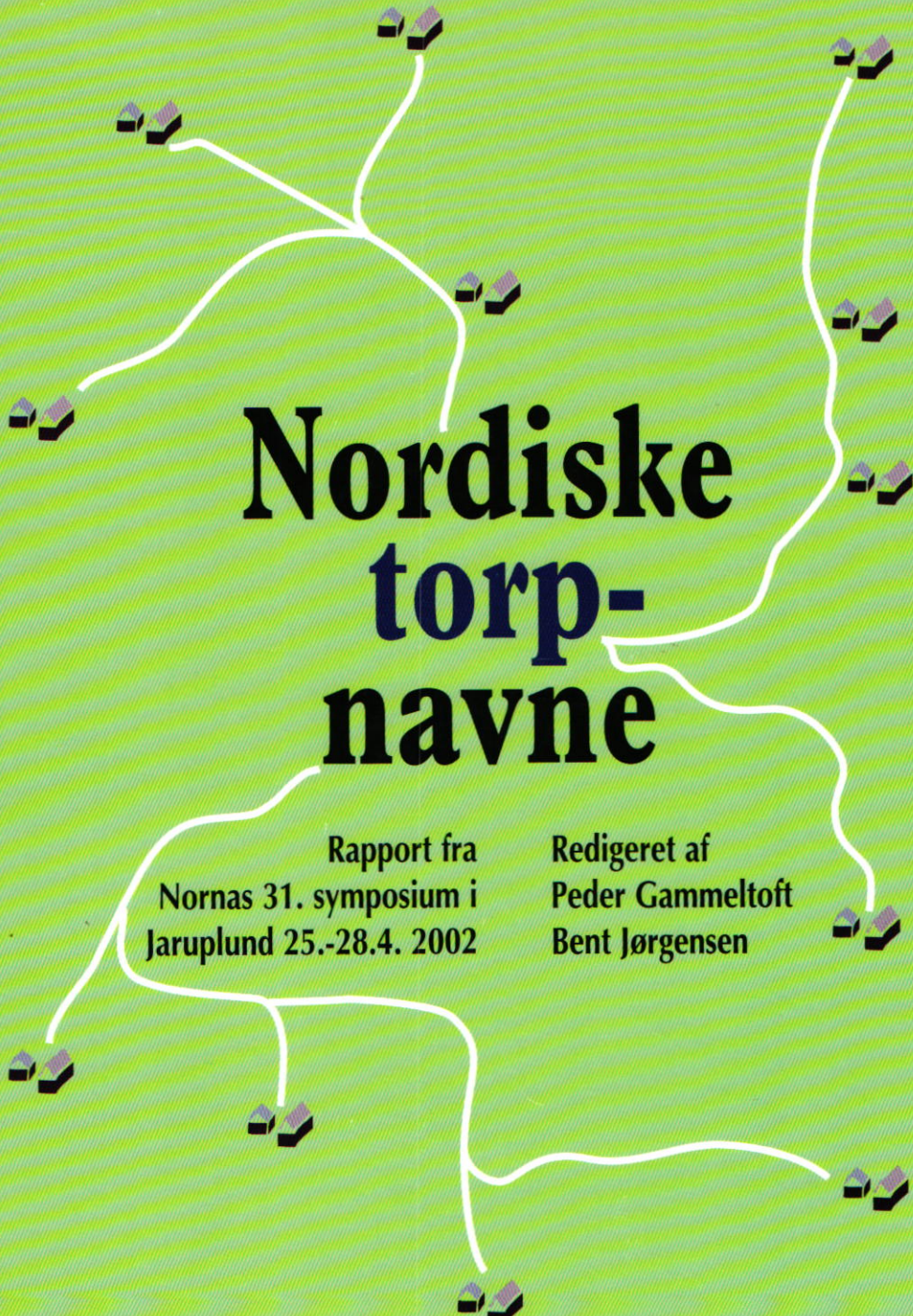
Published in:
Norna - Rapporter

Publication date:
2003

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Document license:
[Ikke-specificeret](#)

Citation for published version (APA):
Gammeltoft, P. (2003). Stednavne på -torp i Sydvestjylland. *Norna - Rapporter*, (76), 61-78.

Nordiske torp- navne

Rapport fra
Nornas 31. symposium i
Jaruplund 25.-28.4. 2002

Redigeret af
Peder Gammeltoft
Bent Jørgensen

Nordiske *torp*-navne

Rapport fra
NORNAs 31. symposium
i Jaruplund 25.-28. april 2002

With summaries in English

Redigeret af
Peder Gammeltoft og Bent Jørgensen

NORNA-FÖRLAGET
Uppsala 2003

NORNA-RAPPORTER 76

Udgivet af

Afdeling for Navneforskning,

Nordisk Forskningsinstitut,

Københavns Universitet

i samarbejde med NORNA

© 2003 Respektive forfattere

Omslag: Thora Fisker, Grafisk Design

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

ISSN: 346-6728

ISBN: 91-7276-075-3

Abstract

Nordiske *torp*-navne. Rapport fra NORNAs 31. symposium i Jaruplund 25.–28. april 2002. With summaries in English. [Report from NORNA's 31st symposium, Jaruplund April 25th-28th 2002]. Redigeret af [Edited by] Peder Gammeltoft & Bent Jørgensen. *NORNA-Rapporter* 64, 312 pp. Uppsala 2003. ISBN: 91-7276-075-3.

NORNA's 31st symposium was organized by the Institute of Name Research in Copenhagen and held at Jaruplund Højskole, near Flensburg, Germany. The symposium attracted 25 participants from Denmark, the Faroes, Finland, Germany, Iceland, Norway and Sweden. The theme of the meeting was treated in 17 papers, which dealt with various aspects of the name element *torp* in the Nordic countries as well as England and Germany, ranging in time from the Viking Age to the present day.

Key-words: symposium report, the place-name element *torp*, sacral names, personal names, soil conditions, settlement history, naming principles, orthography, Scandinavia, the Danelaw, Slesvig-Holstein.

Stednavne på *-torp* i Sydvestjylland

Peder Gammeltoft

Indledning

Der hersker næppe nogen tvivl om at stednavneelementet *torp* har haft en meget lang produktivitetperiode. Et enkelt blik på indholdet i denne *NORNA-Rapport* viser med al tydelighed at *torp* ikke blot er at henhøre til vikingetid og tidlig middelalder, men at stednavneendelsen *-rup*, *-drup* og *-strup* helt frem til i dag har kunnet fungere som en skabelon for nye stednavne. Dette oplæg har dog ikke til formål at drage et kronologisk snit igennem *torp*-materialet. I stedet er det mit mål at præsentere den samlede mængde stednavne på *-torp* i et afgrænset område og relatere det på forskellig vis til resten af det danske *torp*-stednavnemateriale.

Til denne undersøgelse har jeg valgt at fokusere på det sydvestjyske område, nærmere betegnet det gamle 'superherred' Horns Herred, dvs. et område der dækker det nuværende Nørre Horne herred i Ringkøbing amt samt Vester- og Øster Horne herreder i Ribe amt. Grunden til mit valg af netop dette område er dels at Vester Horne herred udgør en del af mit forskningsområde som ansat på Institut for Navneforskning, og dels at området som helhed ikke er synderligt grundigt udforsket. Faktisk er det kun Nørre Horne herreds stednavne, samt en del af Vester Horne herreds større bebyggelsesnavne der er blevet undersøgt videnskabeligt (DS 17.2.2:551-93; Gammeltoft 2001:391-418). Så vidt det vides er der aldrig blevet foretaget nogen samlet fremstilling af stednavnematerialet i Øster Horne herred.

En tredje grund til at jeg ønsker at underkaste *torp*-materialet i dette område et nærmere studium, skal ses i det geografiske faktum at Sydvestjylland, hvor Nørre-, Vester- og Øster Horne herred udgør den nordlige del, ligger tilstødende Sønderjylland. Det har længe været hævdet at de sønderjyske *torp*-navne er af en højere alder end i resten af landet. Argumenterne for denne påstand er blevet søgt dels i det

faktum at *torp*-bebyggelserne i dette område er større og mere betydningsfulde end i resten af landet og dels i sproglige forhold. De sønderjyske *torp*-navnes forled indeholder i højere grad ældre bøjningsformer og har normalt aldrig har kristne navne eller sent indlånt ordstof som beskriverled. Men er disse forhold forbeholdt det sønderjyske *torp*-materiale? Det er målet med denne fremstilling at inddrage de dateringsargumenter som anvendes på det sønderjyske *torp*-navnemateriale i *torp*-materialet i en del af det tilstødende sydvestjyske område.

Den geografiske ramme: Nørre-, Vester- og Øster Horne herreder

Som nævnt ovenfor, udgør mit udvalgte område omtrentlig det urgamle Horns Herred.¹ Første gang dette område nævnes er i Valdemars jordebog af 1231 og igen i Ribe Oldemoder i ca. 1325. Selvom Horns Herred omtales under et i Ribe Oldemoder, må denne administrative enhed allerede på dette tidspunkt have været udsat for opdeling, idet Øster Horne herred omtales som et selvstændigt herred i år 1300, Vester Horne herred i 1324, medens Nørre Horne herred først omtales i 1440.²

Nørre-, Øster- og Vester Horne herreder ligger på den jyske vestkyst og strækker sig fra Skallingen op til sydenden af Ringkøbing fjord og derfra ca. 35 km ind i landet. Administrativt set består disse tre herreder af tilsammen 29 sogne, fordelt på 10 sogne i Nørre Horne herred, 13 i Vester Horne herred og 6 i Øster Horne Herred.³ Derudover hører købstaden Varde også til Vester Horne herred.

Dialektalt set udgør det valgte område et homogent hele. Ud over at

¹ De ældste kildeformer for det udelte Horns Herred er: VJb 1231 (1200-t.) *Hornsheret*; ca. 1325 RO 111 *Hoornshæreth*.

² Øster Horne herred: 11/11 1300 *Østerhornsherde*; Vester Horne herred: 10/9 1324 *Wæsterhorns H*; Nørre Horne herred: 1/8 1440 *Nørræhæridh*.

³ Nørre Horne herred omfatter følgende sogne: Sønder Bork s. (2571); Nørre Bork s. (2572); Hemmet s. (2573); Sønder Vium s. (2574); Lønborg s. (2575); Egvad s. (2576); Lyne s. (2577); Strellev s. (2578); Ådum s. (2579); Hoven s. (2581). Vester

Fig. 1. Kort over Horns Herred, de nuværende Nørre-, Vester- og Øster Horne herreder.

horne herred omfatter: Varde lands. (2591); Janderup s. (2592); Billum s. (2593); Lunde s. (2594); Ovtrup s. (2595); Kvong s. (2596); Nørre Nebel s. (2597); Lydum s. (2598); Henne s. (2599); Lønne s. (2601); Ål s. (2602); Ho s. (2603); Oksby s. (2604). Øster Horne herred omfatter: Thorstrup s. (2611); Horne s. (2612); Hodde s. (2613); Tistrup s. (2614); Ølgod s. (2615); Ansager s. (2616).

dialekten indeholder de vanlige jyske træk, fx den jyske apokope (Nielsen 1959:39), indeholder det også typiske vestjyske træk, så som det såkaldte »vestjyske stød« (Nielsen 1959:41-6) og et etkønssystem med foranstillet bestemt kendeord. I den vestjyske dialekt træder sydvestjysk frem som den mere konservative del (Nielsen 1959:115). Derudover regnes området mellem Skjern Å og Varde Å, dvs. Nørre-, Vester- og Øster Horne Herreder, i bogen *De jyske Dialekter* af Niels Åge Nielsen som værende mere arkaisk end resten af den sydvestjyske dialekt (Nielsen 1959:124). Området udgør med andre ord sit helt eget substratum i jysk, om end dette kun i mindre grad manifesterer sig i *torp*-stednavnematerialet.

Ydermere befinder området sig på kanten af det karakteristiske enkeltgårdsområde, dvs. et område med gammel, spredt enestegårdsbebyggelse. Enkeltgårdsområdet findes især fra Ringkøbing amts sydgrænse og nordover, og for undersøgelsesområdets vedkommende har især mange af Nørre Horne herreds sogne et decideret enkeltgårdsspræg, specielt Nørre Bork, Hemmet, Sønder Vium, Lønborg og Egvad sogne. Resten af området synes derimod ikke at have synderligt flere enkeltgårde end Danmark som helhed.

Stednavne på -torp i Nørre-, Vester- og Øster Horne herreder

Der er i alt 45 oprindelige *torp*-stednavne optegnet i det udvalgte område, fordelt på 13 navne i Nørre Horne herred, 22 i Vester Horne herred og 10 i Øster Horne herred. Langt størstedelen af materialet, dvs. 24 *torp*-lokaliteter, denoterer landsbyer eller hovedgårde med ejerlavstatus. Derudover betegner 14 lokaliteter i dag mindre bebyggelser af forskellig art. 3 navne har arealdenotation, men disse kunne muligvis være nedlagte bebyggelser. Og sluttelig har 4 navne sognedenotation.

Af de førømtalte 45 navne på -torp er der blot fire usammensatte navne, resten er sammensatte med lokalitetsangivende appellativer og adjektiver samt personnavne. Som stednavneelement synes *torp* at have en relativ lang produktivetsperiode, om end områdets generelle kildefattigdom kan få navnematerialet til at virke yngre end det reelt er. Fx er *Rajerup*, nu *Østtarp*, i Strellev sogn, først optegnet i 1795 på

De kongelige Videnskabers Selskabs originaltegning til selskabets kortserie over Danmark. Beskriverleddet i Rajerup er det samme som for *Rottarp* i Outrup sogn, appellativet glda. *rath*, 'rad, række', øjensynligt beskrivende bebyggelsens bygninger som liggende på en række. I Rajerup har *rath* fulgt egnens normale talesprogsudvikling af glda. [ð] til [j] (Kristensen & Bennike 1898-1912: pl. 56), hvorimod ordet for Rottarps vedkommende viser tilbage til et tidligere lydudviklingstrin. Det er dermed muligt at opstille en intern kronologi mellem Rajerup og Rottarp, med Rottarp som den tidligst dannede af de to, hvilket også stemmer overens med Rajerups sene forekomst i kilderne.

Medtaget i materialet er kun hvad jeg opfatter som oprindelige *torp*-navne, hvorfor jeg fx ikke har medtaget senere sekundære *torp*-navne. Den generelle mangel på tidlige kilder i Vestjylland gør at langt størsteparten af *torp*-navne først optræder ret sent, især i det 15.-17. århundrede, hvorved det kildemæssigt set ikke er muligt andet end at grovopdele *torp*-navnene i tidlige og sene navne. Men kun få *torp*-navne er decideret sent overleveret, højst 3-4 i alt.⁴

Sydvestjyllands *torp*-materiale. Lag og strukturer?

Kristian Hald skriver om *torp* i *Vore Stednavne* at elementet er »et af de Ord, der optræder med de mest forskellige Betydninger i de germanske Sprog og Forholdet mellem dem er yderst vanskeligt at udrede« (Hald 1965:120). Dette forhold gør, at der har været mange forslag til elementets oprindelige betydning. Ud over den sædvanlige bebyggelsesbetegnende betydning 'udflytterbebyggelse' har bl.a. Lars Hellberg (1954:108-86) i *Studier i de nordiska torp-namnens kronologi* argumenteret for at der kan udskilles et ældre lag af *torp*-navne med naturbetegnende betydning. Størsteparten af disse er iflg. Hellberg (1954:175ff) usammensatte *torp*-navne, der evt. kan have fået tilføjet et tydeliggørende forled på et senere tidspunkt. Hvor Hellberg (1954:

⁴ Fx Brendstrup Agre, Nørre Nebel s., V.-Horne h., MB 1683 *Brendstrup agre*, MK 1789 (1817) *Brens Toftr*; Endrup Krog, Varde lands., V.-Horne h., Matr 1664 *Endrup Krog* (hér?).

148) mener at kunne udskille et sådant ældre lag i det mellemsvenske og norske *torp*-materiale, opgiver han at udskille de danske *torp*-navne i et ældre og yngre lag. Alligevel må Hellbergs teori overvejes i relation til de 4 usammensatte *torp*-navne i dette materiale.

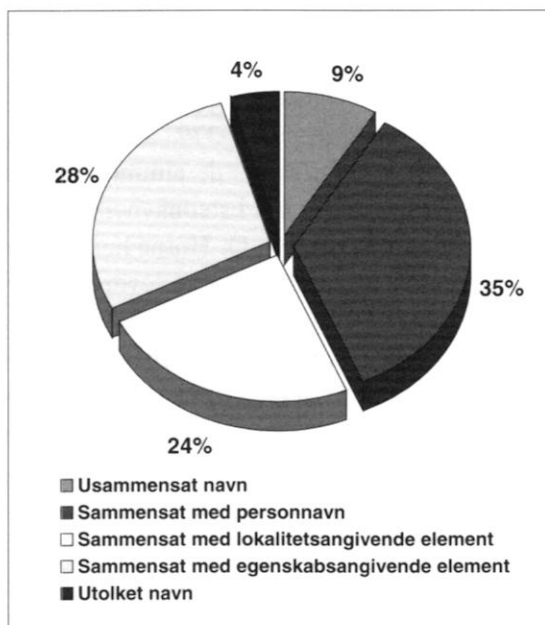
Den moderne usammensatte form af *torp* i det sydvestjyske er *Tarp*, hvilket skyldes den almene jyske delabialisering af oprindeligt [o] foran [r] i jysk (jf. Lerche Nielsen 1997:1.83). Af områdets 4 usammensatte *torp*-navne er der næppe nogen tvivl om at Tarp i henholdsvis Billum og Lunde sogn er af forholdsvis høj alder, *Tarp* i Billum sogn er fx nævnt allerede i 1342 som *Beliumthorp*, dvs. med sogne-navnet som et tydeliggørende reciprokerende element, sikkert i forhold til *Tarp* i Lunde sogn, der dog ikke selv optræder i kilderne før end 1486.⁵ Begge lokaliteter udgør i dag et ejerlav og en landsby, Tarp i Lunde sogn er endog i dag opdelt i *Nørre-* og *Søndertarp*. *Tarp* i Ølgod sogn, derimod, udgør blot en samling huse, og *Tarp* i Ål sogn kendes blot fra marknavne.⁶ Områdets usammensatte *torp*-navne, hvoraf to denoterer landsbyer, én en samling gårde og én øjensynligt en forsvunden lokalitet, virker således ikke synderligt forskellige fra resten af *torp*-navnematerialet som helhed. Men på grund af usammensatte navnes fåtallighed er det ikke muligt at kunne henhøre disse til et ældre lag, som Hellberg (1954:107-8) har plæderet for. Samtidig virker de usammensatte *torp*-navne, i det mindste Tarp i Billum og Lunde sogne, dog heller ikke så unge som Lerche Nielsen (1997:106-9) har villet gøre størstedelen af Danmarks usammensatte *torp*-navne.

De sammensatte *torp*-navne i Nørre-, Vester- og Øster Horne herreder er hovedsagelig sammensat med personnavne eller lokalitetsangivende og egenskabsbeskrivende ord. Således har 16 af de 42 sammensatte *torp*-navne et personnavn eller oprindeligt tilnavn som beskri-

⁵ Tarp, Billum s., V.-Horne h. 4/12 1342 *Beliumthorp*; Tarp, Lunde s., V.-Horne h., GJT 25/2 1486 *Tarp*.

⁶ Tarp, Ølgod s., Ø.-Horne h. PrI 1638 *Tarp*; Tarp†, Ål s., V.-Horne h., MB 1683 *Tarpe agris tegt*, RibeSt 18/3 1795 *Tarpe Agres Tægt*, *Borres Tarp Ager*. Tarp har ligget på grænsen mellem Borre og Øster Vrøgum ejerlav.

Fig. 2. Typologisk inddeling af *torp*-navnematerialet i Nørre-, Vester- og Øster Horne h.

verled.⁷ Områdets *torp*-navne med personnavneforled udgør hermed blot i underkanten af 40% af det samlede materiale. Dette antal står i nogen grad i kontrast til resten af landet, hvor antallet af *torp*-navne med personnavneforled ligger fra omkring 50% i Odense amt (jf. DS 14:xxi), til 73% af materialet i Nordslesvig (Hald 1965:124). Men uanset hvor fåtallige personnavneforleddene er i områdets *torp*-navne i forhold til resten af landet, så er personavneinventaret helt og aldeles nordisk af oprindelse, det være sig ditematiske, monotematiske eller hypokoristiske navnetyper. Hermed er det ikke sagt at jeg betragter *torp*-navnene i Nørre-, Vester- og Øster Horne h. som rene vikingetidsdannelser, mange af de førkristne personnavne var produktive

⁷ Hertil kunne evt. tilføjes de meget usikre: Odderup, Ådum s., N.-Horne h. (< Subst. *odder*, el. glda. persn. *Oddi*, m.), Vejrup, Sdr. Vium s., N.-Horne h. (< glda. *with* 'skov' el. persn. *Withi*, m.), Vittarp, Ådum s., N.-Horne h., Vittarp, Outrup s., V.-Horne h. (< Fuglebet. *vibe* el. mindre sandsynligt glda. persn. *Wipa*, m.).

langt op i middelalderen. Alligevel må dette personnavnemateriale kunne tolkes som forholdsvis alderdommelig i karakter.

Som i resten af landet er de hypokoristiske former de mest talrige, men dog er ikke mere end 37% af personnavneforleddene af denne type. Gruppen spænder fra de almindelige mandsnavne *Gunni*, *Tosti* og sideformen *Tøsti*, som i stednavnene *Gunderup*, Horne s., Ø.-Horne h. *Tastrup*, Torstrup s., Ø.-Horne h. og *Tøstrup*, Ådum s., N.-Horne h.,⁸ til de kun fra stednavne overleverede **Iammi*, m., og **Ughi*, m., som i sogne- og bynavnene *Janderup* og *Outrup* i V.-Horne h. Det faktum at mandsnavnene **Iammi* og **Ughi* ikke er belagt udenfor stednavne, kunne tyde på at de tilhører et forholdsvis tidligt lag af hypokorismer.

En fjerdedel af personnavneforleddene er antageligvis ditematiske navne. At stednavne som *Frøstrup*, *Tistrup* og *Torstrup* skulle være sammensat med et ditematisk mandsnavn på *-stēn*, henholdsvis *Frōstēn*, *Tīstēn* og *Thōrstēn* er ikke umiddelbart påviseligt ud fra kilderne,⁹ der blot viser stednavneformer sammenlignelige med de nutidige.¹⁰ At man alligevel kan antage at stednavnene *Frøstrup*, *Tistrup* og *Torstrup* indeholder et ditematisk personnavn på *-stēn*, skyldes paralleleksempler som fx *Høje Tåstrup* i Smørum h., Sjælland, som er overleveret i 1149-1308 som *Thorstinstorp* eller *Torstentorp*. Næsten samtidig med den tidligste overlevering, fra 1150, finder man også

⁸ *Gunderup*, Horne s., Ø.-Horne h. Adk. 1486 (1542) *Gundrop waadt*, Adk. 28/10 1532 *Gwnnerop Wadt*, KancReg 29/1 1547 *Gunderup*, KronSk 27/3 1579 *Gunderup*; *Tastrup*, Torstrup s., Ø.-Horne h. Matr. 1688 *Todstrup*, Matr. 1844 *Taarstrup*; *Tøstrup*, Ådum s., N.-Horne h. KancBrevb 27/3 1579 *Tøstrup*.

⁹ *Frøstrup*, Lunde s., V.-Horne h. GjT 25/2 1486 *Frøstrop*.; *Tistrup*, Ø.-Horne h. 1301-50 (1553) *Tystrop*, 1330-48 RO 111 *Tiistorp*, 14/8 1406 *Tistørp*, 20/8 1406 *Tiisthorpe*, *Tiistorp*, 30/8 1406 *Tistorpe*; *Torstrup*, Ø.-Horne h. 1330-48 RO 111 *Thorsthorp*, 15/4 1377 *Tosthorp*.

¹⁰ Den teoretiske mulighed foreligger at disse forled kan have et sakralt indhold, se fx Bente Holmbergs indlæg s. 109-20, men jeg har efter bedste overbevisning valgt at følge den vanlige tolkning af disse forled som indeholdende et ditematisk personnavn på *-stēn*, med de tolkningsmæssige problemer det indebærer (jf. Jørgensen 1995 og Lerche Nielsen 1997:2.45-48).

den reducerede form *Thorstorp*, en form som efter 1321 er den eneste anvendte.¹¹ Eftersom Tistrup og Torstrup ikke er overleveret tidligere end 1300-tallets første halvdel, og Frøstrup ikke før end på slutningen af 1400-tallet, må det antages at en udvikling lig Høje Tåstrups har fundet sted før end navnenes første overlevering.

Med hver 19% af materialet er monotematiske personnavne og oprindelige tilnavne de mindst hyppige personnavnekategorier. Disse kategorier er ikke synderligt særegne, men af en vis dateringsmæssig interesse er *Lavstrup* i Lønborg s., N.-Horne h., der synes at være sammensat med det særdanske mandsnavn glda. *Laghi*.¹² Det specielle ved konstruktionen er anvendelsen af den sekundære s-genitivform, der normalt først antages at blive almindelig fra omkring år 1300 (Skautrup 1944:268). Der synes således i personnavnematerialet alene at kunne skimtes en relativ lang produktivetsperiode for denne navnetype, startende med et muligt tidligt materiale, dvs. den fjerdedel af materialet indeholdende et 'ældre' ditematisk navnestof samt de ellers ukendte hypokoristiske glda. mandsnavne **Ughi* og **Iammi* og spændende til førmtalte *Lavstrup* med et sekundært s-genitiv, en produktivetsperiode der vel kan have strakt sig over 500-600 år.

De sammensatte *torp*-stednavne der ikke indeholder et personnavn kan i det store hele grovsorteres alt efter om de beskriver lokalitetens beliggenhed i forhold til en anden lokalitet, eller om de beskriver en egenskab ved lokaliteten. Godt en fjerdedel af det sammensatte *torp*-materiale hører under den første kategori. Som regel beskrives lokalitetens beliggenhed i forhold til en unavngiven lokalitet, fx glda. *borth* 'kant', i *Bordrup*, subst. *kær* i *Kærup*, muligvis jysk *lænd* 'landingssted' i det nu forsvundne *Lendstrup*, subst. *lund*, 'lille skov' i *Lundrup* (2), glda. **skiut* 'fremspring' i *Skødstrup*, subst. **snippe*, 'spids,

¹¹ Udvalgte kildeformer for Høje Tåstrup er: AnnNestvMin 1149 (ca. 1250) *Thorstinstorp*; AnnEssenb 1150 (beg. 16. årh.); 8/4 1308 *Torstentorp*; 1321-23 (1370-80) RJb 146 *Thorstorp*.

¹² *Lavstrup*, Lønborg s., N.-Horne h. 5/3 1535 Domme og Forf. 1.676 *Lagestrop*.

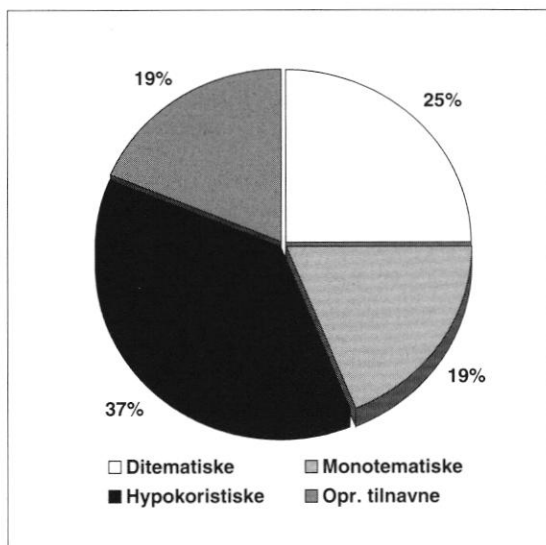

Fig. 3. Personnavneforled i *torp*-navne i Nørre-, Vester- og Øster Horne h.

hjørne, kant' i *Snittrup*, samt sandsynligvis glde. *with* 'skov' i *Vejrup*.¹³ I sjældne tilfælde beskrives beliggenhed relativt i forhold til et centralt punkt. I tilfældet *Nørtarp* i Strellev s., N.-Horne h., sigter beskrivelserne, adj. *nørre*, til lokalitetens beliggenhed i forhold til kirkebyen.¹⁴ En $\frac{1}{3}$ af *torp*-materialet har egenskabsbeskrivende forled. Disse angiver ofte hvad der findes af dyr og vækster på lokaliteten, fx *krage*, *ko*, *odder*, *vibe* og muligvis *hyld* og *ræ* 'opskyttet tang', der synes at indgå i navnene *Krarup*, *Kvorup*, *Odderup*, *Vittarp* (2), *Hylle-*

¹³ Bordrup, Oksby s., V.-Horne h. 1450-1500 RO 94 *Bortrup*, 1471 (1553) *ÆDA* V.393 *Borop*, 16/1 1471 *Borderopp*, *Boropp*; Kærup, Janderup s., V.-Horne h. 16/1 1471 *Keeropp*, *Keerup*; Lendstrup?, Henne s., V.-Horne h. dag? 1492 (1536-43) *Lendstrup*, Domme og Forf. [I.798] 8/10 1540 *Lendstrup*; Lunderup, Varde lands., V.-Horne h. KronSk 27/3 1579 *Lunderupgaard*; Lunderup?, Ådum s., N.-Horne h. 18/6 1517 *Lunderup*; Skødstrup, Ål s., V.-Horne h. 1443 (1553ff.) *ÆDA* V.394 *Skydstrop*, 23/2 1443 (1666) *Schydstrup*; Snittrup, Lunde s., V.-Horne h. Gjt 12/8 1508 *Snypetorp*, Gjt 1/4 1514 *Sneptarp*; Vejrup, Sdr. Vium s., N.-Horne h. KancBrevb 26/8 1578 *Verup*; Vostrup, Lønborg s., N.-Horne h. 5/3 1535 Domme og Forf. I.676 *Wostrop*.

¹⁴ *Nørtarp*, Strellev s., N.-Horne h. 18/6 1476 *Nørtorp*.

rup og Rærup.¹⁵ I andre tilfælde beskrives lokalitetens udseende, fx glda. *dighær* 'stor, fed', sigtende til jordens beskaffenhed og *brænde*, *brændt*, måske i betydningen 'nedbrændt', samt *rad* i betydningen 'liggende på række', så som i *Dejrup*, *Brenderup*, *Brendstrup* samt *Rajerup* og *Rottarp*.¹⁶

Ordstoffet der indgår i de ovenomtalte kategoriers navne er generelt set vanligt nordisk og glda. ordstof, der ikke umiddelbart lader sig tidsfæste til nogen bestemt periode. En undtagelse er dog elementet *snippe* i *Snittrup* i Lunde sogn, Vester Horne herred, der er en tostavet sideform til det fra nedertysk indlånte subst. *snip*, 'spids, hjørne, kant'. At det helt konkret drejer om den tostavede variant, ses til dels af den ældste kildeform *Snypetorp* fra 1508, samt i den lokale udtale [sne'drop], hvor det vestjyske stød viser tilbage til et oprindelig tostavet ord på -pp- (jf. Gammeltoft 2001:415). Dette substantiv er ikke belagt i dansk før end ældre nydansk, dvs. perioden ca. 1525-1700, men må være indlånt langt tidligere, idet *snip* synes at optræde som et tilnavn på en *Sweno Snep* i Hvetbo herred i Vendsyssel så tidligt som i 1369 (jf. DgP II.1029).

Områdets *torp*-lokaliteter set ud fra en bebyggelseshistorisk vinkel

Selvom dette materiale i det store hele er ukompliceret – der er fx kun 2 utolkede *torp*-navne i alt, er der samtidig heller ikke mange holdepunkter at datere materialet ud fra. Men det synes dog ad bebyggel-

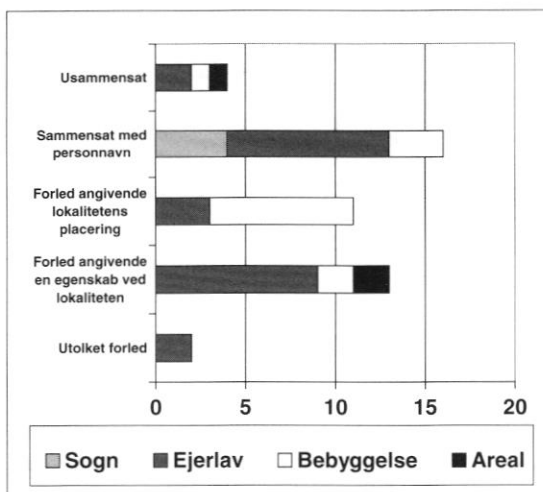
¹⁵ Hyllerup?†, Sædding ejerlav?, Nørre Nebel s., V.-Horne h.; Krarup, Tistrup s., Ø.-Horne h. 30/3 1461 *Krararpp*, 12/11 1461 *Krarup*, 7/3 1481 *Kraturp*; Kvorup, Kvong s., V.-Horne h. Mandt 1606 *Korrupt*; Odderup, Ådum s., N.-Horne h. 4/7 1497 *Odherop*; Rærup, Lydum s., V.-Horne h. 25/2 1486 *Rærop*; Vittarp, Ådum s., N.-Horne h. KancBrevb 27/3 1579 *Vibtarp*; Vittarp, Outrup s., V.-Horne h. 24/3 1487 *Wyptorp*.

¹⁶ Dejrup, V.-Horne h. Mandt 1606 *Derup*, *Derrup*; Brenderup†, Lønborg s., N.-Horne h. Matr 1688 *Brenderup*; Brendstrup Agre, Nørre Nebel s., V.-Horne h. MB 1683 *Brendstrup agre*, MK 1789 (1817) *Brens Toft*; Rajerup, nu Østtarp, Strellev s., N.-Horne h. VSKOrig. 1795 *Rajerup*, Trap 1859 *Østertarp*; Rottarp, Outrup s., V.-Horne h. GjT 25/2 1486 *Radtorp* (?), 15/3 1494 *Rotarp*, GjT 15/1 1502 *Rattarp*.

seshistorisk vej at være muligt at opstille et internt hierarki og derigennem at kunne pege på en relativ navngivningskronologi i områdets *torp*-materiale. Hvis man antager at *torp* i almindelighed har været anvendt i betydningen 'udflytterbebyggelse', må det antages at *torp*-lokaliteter i dag oftest vil have bebyggelsesdenotation, i særdeleshed landsbydenotation. Dette er også langt den mest almindelige denotation, ikke blot i dette område men også i Danmark som helhed. I tillæg til deres bebyggelsesdenotation har en række af områdets *torp*-navne også ejerlavs- eller sognedenotation. Sluttelig findes *torp*-navne også anvendt om arealer. Når *torp* denoterer et areal, skyldes det ofte at navnet er overført fra en opgivet bebyggelse. Hvad angår *torp*-navne med sognedenotation, skyldes disse nok snarest en lokal udvikling i bebyggelses-, samfærdsels- og samfundsstruktur. Fx kan en udflytterbebyggelse i udskilt tilstand udgøre en enhed stor nok til at blive et eget sogn. Det er muligvis i dette lys vi skal se sognene *Ti-strup* og *Torstrup* som oprindeligt udflyttet fra Hodde, evt. Horne. I andre tilfælde kan det tænkes at udflytterbebyggelsens placering med tiden kan blive den mest favorable i forhold til moderbebyggelsen (jf. Jørgensen 2003:155-66). Med denne mulighed i mente er det påfaldende at se at de to resterende *torp*-sogne i området, *Outrup* og *Janderup* hver har en bebyggelse med et typisk jernaldernavn på *-lev* i umiddelbar nærhed i sognet, nemlig hhv. Allerslev og Hyllerslev. Om det i denne henseende er *lev*-bebyggelserne der har tabt i 'ambuleringsrunden' ved at være placeret på et mindre favorabelt sted i området på den tid *torp*-udflytterbebyggelsen anlægges, eller om de skyldes senere strukturændringer eller -udviklinger kan der kun gisnes om, men uomtvisteligt er det at Outrup i dag ligger på en gammel nord-syd-gående færdselsåre og Janderup fra gammel tid har haft havne- og lodsningsplads ved Varde Å.

Hvis man inddeler områdets *torp*-materiale alt efter om et navn denoterer et sogn, et ejerlav og landsby, en mindre bebyggelse eller et areal, og sammenstiller dette med navnetypologien for de enkelte *torp*-navne, tegner der sig et spændende billede (se fig. 4). De *torp*-navne der har sognedenotatum er alle sammensat med et personnavn. Hvor denotatum i dag er et ejerlav (med landsby), er størstedelen af

Fig. 4. Denotationsskategorier for *torp*-navnematerialet i Nørre-, Vester- og Øster Horne h.

torp-navnene enten sammensat med personnavne eller egenskabsbeskrivende elementer. Hvor et *torp*-navn blot denoterer en mindre bebyggelse er der derimod en klar overvægt af navne sammensat med et lokalitetsangivende element, og denne denotation findes kun i mindre grad for usammensatte *torp*-navne eller *torp*-navne sammensat med et personnavn eller et egenskabsangivende element. Hvis det samtidig er lovligt at antage at der er en tendens til at høj denotativ status er lig høj alder, må konklusionen nødvendigvis være at *torp*-navne sammensat med personnavne relativt set udgør det ældste lag, idet alle *torp*-lokaliteter med sognedenotation findes her og at denne kategori samtidig har en overvægt af *torp*-navne med ejerlavsdnotation. Svagt yngre må således være *torp*-navne med egenskabsbeskrivende elementer og usammensatte *torp*-navne, idet størstedelen af disse navnekategorier har ejerlavsdnotation og kun i mindre grad betegner mindre bebyggelser og arealer. Relativt yngst må *torp*-navnene sammensat med et lokalitetsangivende element være. I denne kategori denoteres nemlig langt hovedparten af navnene blot mindre bebyggelser.

At den ovenfor beskrevne relative kronologi ikke blot er ren statistisk, kan kort illustreres gennem bebyggelsessituationen i Frøstrup Hovedgårds ejerlav i Lunde sogn, Vester Horne herred (se fig. 5).

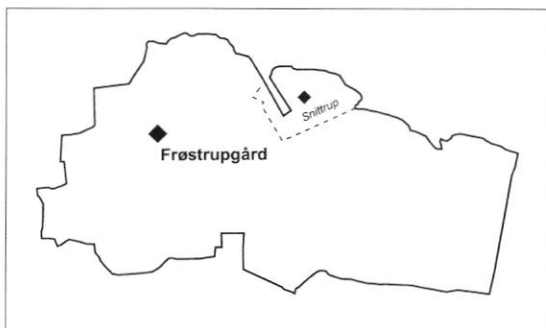

Fig. 5. Kort over Frøstrup Hgd. ejerlav.

Ejerlavsnavnet *Frøstrup* er selv et *torp*-navn sammensat med et personnavn, i dette tilfælde sikkert mandsnavnet glde. *Frōstēn*. På grund af Frøstrups udvikling til en hovedgård finder kun en svag bebyggelsesudvidelse sted, og kun få sekundære bebyggelser er opstået her. Af de sekundære bebyggelser synes *Snittrup* at repræsentere den første udflytning fra Frøstrup. Beskriverleddet i *Snittrup* er subst. *snippe*, 'spids, hjørne, kant', hvilket malende beskriver lokalitetens beliggenhed gemt af vejen i en afkrog af ejerlavet. At *Snittrup* er sekundær i forhold til Frøstrup, ses ikke blot ud fra de denotative og navnetypologiske forhold; dels er subst. *snippe* indlånt fra nedertysk, og dels kan navnet næppe være blevet dannet før end den nuværende sognestruktur er blevet fastlagt, idet 'snippen' hvori *Snittrup* ligger kun delvis følger det bækforløb der danner grænse mellem Lunde og Kvong sogne. På samme vis ligger fx også ejerlavsnavnene *Dejrup*, *Rottarp* og *Vittarp*, med de egenskabsbeskrivende forled glde. *dighær* 'stor, fed', *rad* 'række', samt *vibe*, hierarkisk under sognenavnet *Outrup*, der selv er sammensat med et personnavn, nemlig det ellers ubelagte glde. mandsnavn *Ughi, m. Naturligvis skal denne relative kronologi kun opfattes som indikativ, dertil er der for mange ubekendte faktorer der kan spille ind på materialet. Alligevel synes den statistiske tendens i dette materiale ret klart at vise et relativt navngivningshierarki, men pga. materialets ringe størrelse kan dette postulat ikke bevises – dertil behøves et større udsnit af *torp*-navne.

Afrunding

På nogle punkter har områdets *torp*-navnemateriale mange ligheds-punkter med *torp*-navnene i det sønderjyske, på andre punkter er der næsten ingen fællestræk. Den mest åbenlyse parallel er det forholdsvis gammeldags personnavnemateriale de to områder har til fælles. For mit undersøgelsesområde er personnavnestoffet alene af førkristen karakter, om end personnavnene i højere grad er af den generelt lidt senere hypokoristiske navnetype end af urgamle personnavnetyper.

Et område hvor undersøgelsesområdet adskilte sig meget fra specielt det sønderjyske *torp*-materiale var i antallet af *torp*-navne med personnavneforled. Hvor denne kategori nærmer sig trefjerdedele af materialet i Nordslesvig, finder man kun i underkanten 40% af de sammensatte *torp*-navne i Nørre-, Vester- og Øster Horne herreder her. Hvad grunden til dette kan være, kan der kun gisnes om. Er der en tidsmæssig forskel mellem det sønderjyske *torp*-materiale og undersøgelsesområdet, eller skal forskellen evt. søges i forskelle i bebyggelsesstruktur? Hvad der dog er uomtvisteligt er at det undersøgte *torp*-navnemateriale er af en mere varieret karakter end andre steder i Danmark.

Med udgangspunkt i *torp*-navnenes denotatum har jeg også forsøgt at påvise at de forskellige beskriverledskategorier i materialet kan være kronologisk stratificeret. På trods af materialets forholdsvis ringe størrelse, synes der at være en klar tendens til at *torp*-navne sammensat med personnavne relativt set er ældre end *torp*-navne sammensat med egenskabsbeskrivende elementer, der igen virker ældre end *torp*-navne sammensat med lokalitetsangivende elementer. Om et lignende billede vil kunne vises for andre egne af landet er uvist, men under alle omstændigheder bør forsøget gøres – Sydvestjylland kan jo næppe tænkes at være så meget anderledes end resten af landet!

Litteraturliste

- Adk. = Landbohistorisk Selskabs Adkomstregistrering. Samling af excerpter fra trykte og utrykte kilder vedr. adkomster til dansk landgods 1513-1559. Opbevares ved Afdeling for Navneforskning.
- AnnEssenb = Annales Essenbecenses. I: Erik Kroman (udg.): *Danmarks middelalderlige annaler*. København 1980.
- AnnNestvMin = Annales Nestvedienses (to forskellige). I: Erik Kroman (udg.): *Danmarks middelalderlige annaler*. København 1980.
- DgP = *Danmarks gamle Personnavne*. Udg. ved Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby. København 1936-64.
- Domme og Forf. = *Det kongelige Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Chr. III's Tid I-II*. Udg. ved Troels Dahlerup. København 1959-69.
- DS = *Danmarks stednavne* bd. 1-. Udg. af Stednavneudvalget/Institut for Navneforskning. København 1922-.
- Gammeltoft, Peder, 2001: Stednavne i Vester Horne herred – en rejse gennem tid. I: *Fra Ribe Amt 2001*, s. 391-418.
- GjT = *Gamle jyske Tingsvidner*. Udg. af Oluf Nielsen. København 1882.
- Hald, Kristian, 1965: *Vore stednavne*. København.
- Hellberg, Lars, 1954, Studier i de nordiska *torp*-namnens kronologi. I: *NoB* 42, s. 106-86.
- Holmberg, Bente, 2003: Sakrale *torp*-navne i Danmark? I: *NORNA-Rapporter* 76, s. 109-20.
- Jørgensen, Bent, 1995: *Stednavneordbog*. København.
- Jørgensen, Bent, 2003: Torpens størrelse og status. Hvordan kan en vikingetidig udflyttergård blive til 44 gårde i matriklen 1664? I: *NORNA-Rapporter* 76, s. 155-66.
- KancBrevb = *Kancelliets Brevbøger 1551-*. Udg. af C. F. Bricka m.fl. København 1885-.
- KancReg = *Danske Kancelliregistranter 1535-50*. Udg. af Kr. Erslev og W. Møllerup. København 1881-82.
- Kristensen, Marius og Bennike, Valdemar, 1898-1912: *Kort over de danske Folke-mål*. København.
- KronSk = *Kronens Skøder I-V*. Udg. af L. Laursen m.fl. København 1892-1955.
- Lerche Nielsen, Michael, 1997: *Vikingetidens personnavne i Danmark – belyst gennem runeindskrifternes personnavne og stednavne på -torp sammensat med personnavneforled*. (Udgivet ph.d.-afhandling ved Københavns Universitet, 2 bd.)
- Mandt = Mandtal (Ekstraskattemandt). RA.
- Matr. = Matrikel. RA og Kort- og Matrikelstyrelsen.
- MB = Markbog. Forarbejder til Chr. V's matrikel. RA.
- MK = Matrikelkort (udskiftningskort). Kort- og Matrikelstyrelsen.

Nielsen, Niels Åge, 1959: *De jyske Dialekter*. København.

PrI = *Præsteindberetninger til Ole Worm. I Ålborg og Ribe Stifter 1625-42*. Udg. ved Frank Jørgensen. København 1970.

RA = Rigsarkivet. København.

RibeSt = Ribe Stiftamt. Landvæsenskommissionsforretninger og Bilag. 1786-1801.

RJb = *Roskildebispsens Jordebog*. Udg. ved C. A. Christensen i DmR, 3rk., 1 bd. København 1956.

RO = *Ribe Oldemoder* (Avia Ripensis). Udg. ved O. Nielsen. København 1867.

Skautrup, Peter, 1944-70: *Det danske sprogs historie*. København.

Trap = J. P. Trap: *Danmark*. 2. udg. Kjøbenhavn 1872-79; 3. udg. Kjøbenhavn 1898-1906; 4. udg. Kjøbenhavn 1920-32; 5. udg. Kjøbenhavn 1953-1972.

VJb = *Kong Valdemars Jordebog I-III*. Udg. af Sv. Aakjær. København 1926-45.

VSKOrig. = Videnskabernes Selskabs Kort. Originaltegninger i Kort- og Matrikelstyrelsen.

ÆDA = *De ældste danske Archivregistraturer I-V*. Udg. af T. A. Becker m.fl. København 1854-1910.

Summary

Place-names in toft in -torp South-West Jutland

It has often been claimed that place-names in -torp in South Jutland (i.e. Sønderjylland and Sydslesvig) generally belong to an older stratum than those in the rest of the country. The proof for this claim is founded on a three-fold argumentation: 1. Settlements with names in -torp are larger and more important in South Jutland than in the rest of Denmark; 2. The proportion of Old Danish declension forms is greater in the specific element of place-names in -torp in South Jutland; 3. Place-names in -torp in South Jutland are hardly ever compounded with Christian personal names.

Are these traits really peculiar to *torp* place-names in South Jutland? No general study of *torp*-names has ever been undertaken for the rest of Jutland, not even of the adjacent area of South-West Jutland. This paper examines the place-names in -torp in Nørre-, Øster- and Vester Horne herred in the northern part of South-West Jutland. This material constitutes a homogenous group of place-names and a general overview of the material is presented and compared with the

torp-material in South Jutland and in the rest of the country. According to whether the *torp*-names in this area denote parishes, villages or a small cluster of farms, they appear to fall into distinct name-semantic categories. Additionally, there appear to be only few aspects in common between place-names in *-torp* in Nørre-, Øster- and Vester Horne herred in South-Western Jutland and the South-Jutland *torp*-material. For instance, The number of *torp*-names compounded with personal names in this material (less than 40%) is considerably lower than in South Jutland (75%) and the rest of Denmark (est. 50%).